

R E C E N Z I J O S

Sugražintas iš praeities raštijos paminklas

D. Kleino Naujos giesmju knygos. Tekstai ir jų šaltiniai / D. Kleins Naujos Giesmju Knygos. Die Texte und ihre Quellen. Leidinių parengė / Herausgegeben von Habil. Dr. Guido Michelini. Lietuvių kalbos institutas, Università degli studi di Parma. Vilnius: Versus Aureus, 2009. 472 p.

Lietuvių kalbotyros pradininko Danieliaus Kleino keturių šimtų metų gimimo sukaktį lituanistika pasitinka jo sudaryto didžiausio XVII a. giesmyno *Naujos giesmių knygos* (1666) moksliniu leidimu. Jį parengė mūsų visuomenei jau gerai žinomas Italijos baltistas Parmos universiteto profesorius Guido Michelini bendradarbiaudamas su Lietuvių kalbos instituto mokslininkais. Šis veikalas tarsi apvainikuoja ištisą seriją to paties autoriaus ištirtų ir su originalais paskelbtų XVI–XVII a. giesmynų: Martyno Mažvydo (2000, kartu su kitais Mažvydo raštais; 2007), Jono Bretkūno (2001; 2005), Lozorius Zengštoko (2004)*.

Danielius Kleinas (1609–1666) labiausiai žinomas kaip pirmosios lietuvių kalbos gramatikos (*Grammatica Litvanica*, 1653) autorius. Pagal toje gramatikoje aptartus dėsnius jis ryžosi pagerinti ir sunorminti Mažosios Lietuvos religinių giesmių kalbą, papildyti jų repertuarą naujais kūriniais. Jo parengtas giesmynas pranoko ankstesnius tiek savo apimtimi, tiek kalbiniu ir literatūriniu lygiu. XVII a. lietuvių kalbos ir kultūros studijoms šis raštijos paminklas yra vienas iš svarbiausių šaltinių. Tačiau iki šiol Lietuvoje neturėjome nė vieno jo egzemplioriaus: iš dviejų išlikusių vienas yra saugomas Torunės universiteto bibliotekoje, o antrasis – Valstybinėje Prūsijos kultūros paveldo bibliotekoje Berlyne. Tik dabar ši knyga tapo lengvai prieinama visiems, kurie domisi ir domėsis ateityje mūsų kultūros praeitimi, lietuvių kalbos ir literatūros istorija.

Naujajame moksliniame leidime po dviejų įvadinių straipsnių pateikiamos Kleino 1666 m. giesmyno fotokopijos pagal Torunės universiteto egzempliorių kartu su pratarme, kurioje Kleinas aiškino senesnių giesmių redagavimo ir papildymo būtinumą. Kiekviename didelio formato (*in folio*) puslapyje spausdinamos dvi originalo nuotraukos, po jomis – ankstesnės giesmių versijos, verstinių tekstų šaltinių atitikmenys ir išsamūs komentarai. Toliau eina su giesmynu sujungto maldyno faksimilės. Knygos gale pateikiami giesmyno antrojo (1685) ir trečiojo (1705) leidimų papildymai, šaltinių ir tyrimų bibliografija, tekstų abėcėlinė rodyklė ir naujų giesmių vokiškų originalų sąrašas. Visą veikalą sudaro 470 puslapių. Gerą nuotraukų kokybę, skaitytojui patogų teksto maketavimą ir pavyzdinę knygos įforminimą užtikrino „Versus Aureus“ leidykla.

* Michelini, G. *Martyno Mažvydo raštai ir jų šaltiniai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000; Michelini, G. *Mažvydo Gesmes Chrikszoniskas: pirmas lietuviškas giesmynas / Gli Inni Christiani di Mažvydas: il primo innario lituano*. Vilnius: Versus Aureus, 2007; Bretkūnas, J. *Giesmes Duchauanas ir kitos 1589 metų liturginės knygos*. Vilnius: Baltos lankos, 2001; Michelini, G. *1589 m. Giesmes Duchauanas: Lutherio Geistliche Lieder lietuvių kalba*. Vilnius: Versus Aureus, 2005; Zengštokas, L. *Giesmes Chrikszcjonischkos ir Duchauanischkos ir jų šaltiniai*. Vilnius: Baltos lankos, 2004.

Knyga pradedama Guido Michelini įvadinio straipsniu, kuriame aptarta Kleino giesmyno vieta tarp kitų XVI–XVIII a. Mažosios Lietuvos giesmytų, nurodyti jame paskelbtų giesmių autoriai, vertėjai ir verstinių tekstų šaltiniai. Išaiškinta, kad pagrindinis naujų giesmių šaltinis buvo tuometinės Prūsijos vokiškas giesmynas, paskelbtas 1650 m. ir pakartotas 1655 ir 1657 metais. Tie leidiniai yra dingę, bet autoriui pavyko nustatyti, kad jų tekstai buvo perspausdinti 1666 m. Karaliaučiuje Reusnerio išleistame giesmyne *Neu-vermehrtes und vollstündiges Preussisches Gesangbuch Lutheri, und anderer geistreicher Männer*. Tą giesmyną, iki šiol nežinomą vokiečių tyrinėtojams, autorius surado Helsinkio universiteto bibliotekoje; iš jo knygoje ir cituojama daugelis Kleino giesmyno naujų tekstų vokiškų originalų.

Antrame įvadiniam straipsnyje, parašytame Mindaugo Šinkūno, apibūdintos Kleino gramatikoje pateiktos rašybos normos ir konkrečiais pavyzdžiais parodyta, kaip jos realizuojamos giesmyne. Tos normos (pvz., raidės *é* vartojimas ilgajam balsiui žymėti, vad. nosinės balsės *į, u,* priebalsė *j*) įsitvirtino vėlesniuose Mažosios Lietuvos raštuose; jos atsispindi ir dabartinės kalbos rašyboje.

Kleino giesmyną sudaro 230 giesmių. Iš jų 108 paskelbtos pirmą kartą, kitos perimtos iš Zengštoko (1612) ir ankstesnių giesmytų. Naujajame leidinyje prie jų pridedamos pirmesnės versijos su komentarais, kad būtų akivaizdžiai matomas tekstų keitimo ir redagavimo procesas. Išaiškinti pirmą sykį paskelbtų giesmių autoriai ir vertėjai. Nustatyta, kad 38 giesmės iš vokiečių kalbos yra išvertęs pats Danielius Kleinas, 26 – Jonas Hurtelijus, 15 – Melchijoras Švoba, 8 – Vilhelmas Lüdemanas, 7 – Fridrichas Pretorijus, 3 – Jonas Kleinas, dar po vieną Kristupas Cyntijus, Mykolas Gaidys (Gallus), Vilhelmas Martinis ir Jonas Henrikas Leopoldis. Tik viena giesmė versta iš lotynų kalbos ir viena iš lenkų (abi Vilhelmo Martinio). Tad vertimų šaltiniai pagal kalbas ryškiai skiriasi nuo Mažvydo giesmyno. Trys giesmės gali būti originalios, sukurtos Kristupo Šmido ir Melchijoro Švobos (jų šaltinių nerasta).

Verstinės giesmės knygoje pateikiamos pagrečiui su parengėjo išaiškintais originalais. Tekstų gretinimas leidžia aiškiai atskirti sakinių ypatybes, rodančias gyvosios XVII a. lietuvių kalbos sakinio sandarą, nuo sintaksinių skolinių. Tuo atžvilgiu ypač reikšmingi teksto fragmentai, kuriuose Danielius Kleinas, Melchijoras Švoba ir kiti geresni vertėjai, nutoldami nuo naudotų šaltinių, rinkosi savitas, senajai lietuvių kalbai būdingas sintaksės priemones. Tai galima matyti kad ir iš šių Kleino išverstų giesmių nuotrupų, sugretintų su minėto 1666 m. vokiško giesmyno atitikmenimis:

Palaimoj' ésq̄s (t. y. būdamas) *ne didžūk* 396₂₁ – *In großen Glück erhebe dich nicht;*
Nieks pri-mi-kelt (t. y. mane prikelt) *gallšes* 418₂₃ – *kein Mensch kan mich auffwecken;*
Tie nesang ne tik (t. y. netiki) / *kuną prisikélsent* / *Ir wel atželsent* 443₂₃₋₂₄ – *Die von den Todten ... Kein Hoffnung haben;*
Ateik musump netruk ilgay / *Ieib žaltį tą korotumbei* 466₁₉₋₂₀ – *Du wollest nicht außbleiben lang* / *Zu straffn einmahl die alte Schlang.*

Vengti pažodinio vertimo skatino ir ritminė bei melodinė giesmių struktūra. Tai kydamiesi prie jos ir stengdamiesi perteikti vaizdinį bei emocinį turinį vertėjai daug kur laisvai perkurdavo ištisas teksto atkarpas. Tai leido pasiekti raiškumo ir įtaigos. Palyginti su ankstesniais giesmių vertimais nauji Kleino giesmyno tekstai reprezentuoja daug aukštesnį poetinės kalbos lygį. Jų vaidmuo labai svarbus ir tolesnei lietuvių eilėdaros raidai. Rūpinimasis kalbos taisyklingumu bei raiškumu juntamas ir prie giesmyno pridėtuose maldų tekstuose, kurie parašyti paties Kleino.

Kleino giesmyną 1685 m. pakartotinai išleido Jonas Rikovijus, o 1705 m. – Fridrichas Šusteris. Tuose leidimuose daugelis tekstų išspausdinti ta pačia tvarka ir beveik nekeisti, bet papildyti naujomis giesmėmis. Rikovijaus giesmyne papildomai įtraukta 36 giesmės, Šusterio – 24. Tie papildymai irgi pateikti naujajame leidinyje su išsamiais komentarais (verstiniai tekstai – pagrėčiui su išaiškintais šaltiniais ir jų variantais). Be to, nustatyta, kurios iš Kleino naujai paskelbtų giesmių pateko į vėlesnius Jono Berento (1732) ir Adomo Fridricho Šimelpenigio (1750) giesmynus. Tuo būdu apibendrinta Kleino giesmyno tradicija ir parodyta jos tolesnė perspektyva.

Ankstyvųjų lietuviškų poetinių tekstų istoriją prof. Michelini atskleidė XVI–XVII a. Europos kultūros kontekste. Kadangi tyrimo rezultatai paskelbti dviem (lietuvių ir vokiečių) kalbom, knyga bus lengvai prieinama tiek Lietuvos, tiek kitų šalių mokslo visuomenei. Be abejo, ja su dėkingumu naudosis ir būsimo tyrėjų kartos.

Vytautas AMBRAZAS